

НОВИЙ КПК ЗМІНЮЄ ПРАВОВИЙ СВІТОГЛЯД

Що показує перший практичний досвід його застосування

Днями, точніше, 20 травня виповнилося рівно півроку відтоді, як в Україні набрав чинності новий Кримінальний процесуальний кодекс. Звичайно, шість місяців — не строк, після якого можна давати однозначні й вичерпні оцінки. Але, поза всяким сумнівом, цей закон багато чого змінив у системі кримінальної юстиції — сфері, де найчастіше обмежуються права і свободи громадян. Бажаємо ми того чи ні, але кримінальне судочинство, що називається, імплементується в наше повсякденне життя, бо саме від багатьох його складових залежить рівень захисту людини, її життя, здоров'я, честі й гідності, недоторканності й безпеки.

Про створення нового кримінального процесуального законодавства — не просто модернізованого, а наново напрацьованого закону, головними засадами якого стали б передовий український та світовий досвід у галузі кримінальної юстиції й прогресивні надбання юридичної науки та практики, — говорили давно. І юристи-теоретики, і правоохоронці-практики називали піврічної давності кримінальний процес причиною безкінечних правових колізій, багато з яких новий закон мусив зняти, розв'язати чи пояснити. Забігаючи наперед, визнаємо, що його авторам значною мірою теоретично це вдалося. Недавні критичні налаштовані посадові особи й експерти Ради Європи назвали кодекс одним із кращих на континенті й навіть рекомендували пострадянським країнам узяти його за взірця.

Взірця взірцем, а сьогодні нас цікавить інше: практика застосування нового КПК. Загалом надії ідеологів кодексу справджуються, запевняють і вони самі, і майже всі, хто має з ним справу з огляду на службові обов'язки, наголошуючи на пріоритетності прав і свобод людини при новому кримінальному провадженні, вдосконаленні та оптимізації його процедур, принципах змагальності та рівності сторін обвинувачення і захисту в кримінальному процесі, підвищенні оперативності кримінального судочинства тощо. Одне слово, закон себе виправдовує, він працює, а певну критику і претензії викликає лише недостатня підготовка окремих виконавців.

Аби розібратися з усіма «за» і «проти», ми попросили прокоментувати піврічне практичне застосування нового КПК представників різних дотичних до цього відомств та організацій.

Фото УНІАН

Позитивні очікування справджуються

**Перший заступник начальника
Головного управління наглядом
за дотриманням законів у
кримінальному провадженні
Генеральної прокуратури України
Микола ГОШОВСЬКИЙ**

— Генпрокуратура була активним учасником розробки нового КПК. Ми намагалися перейняти європейський досвід, який засвідчує, що прокурор повинен від початку до закінчення досудового розслідування наглядати за законністю та здійснювати процесуальне керівництво, а також підтримувати державне обвинувачення в суді та брати участь у перегляді судових рішень. У результаті фахівці зійшлися на тому, що кодекс має істотно розширити повноваження суду, одночасно обмеживши повноваження і прокурора, і слідчого. Тож основна роль у новому кримінальному судочинстві належить суду, який вирішує справу по суті та наділений повноваженнями перевіряти законність рішень слідчого і прокурора.

Введено інститут слідчого судді, якому на стадії досудового провадження надано вагомий повноваження щодо прийняття основних процесуальних рішень: лише суд застосовує привід особи, арешт майна, обирає всі запобіжні заходи і погоджує проведення слідчих (розшукових) дій, зокрема й негласних. Новим КПК визначено також і роль прокурора, який здійснює на-

гляд за дотриманням законів під час проведення досудового розслідування (дізнання та досудового слідства) у формі процесуального керівництва, а також підтримує державне обвинувачення в суді. Тобто прокурор здійснює свої повноваження у кримінальному провадженні з його початку до завершення, що не було передбачено попереднім кодексом.

У процесі розробки нового кодексу ГПУ ініціювала питання створення та ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань, який успішно впроваджено у практичну діяльність правоохоронних органів. Наглядовими та координаційними заходами прокурорів загалом забезпечено невідкладне внесення заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення до реєстру, перевірку достовірності їхнього обліку та початок досудового розслідування, а також своєчасне прийняття в кримінальних провадженнях усіх процесуальних рішень.

Нове законодавство надає додаткові можливості для розкриття злочинів. Зокрема, інтенсивніше використовуються можливості негласних слідчих (розшукових) дій для своєчас-

ного запобігання та розкриття тяжких і особливо тяжких злочинів, створення належної доказової бази у кримінальних провадженнях. Встановлено чіткий перелік негласних слідчих дій, а також порядок їх здійснення, що сприяє захисту конституційних прав громадян.

Належна координація роботи правоохоронців, зокрема з використанням можливостей, наданих новим законодавством про оперативно-розшукову діяльність, підвищила ефективність розшуку осіб, що переховуються від слідства та суду, кількість яких з початку року скоротилася майже на дві тисячі осіб.

Дається взнаки зміна ролі слідчого, прокурора, статусу підозрюваного та обвинуваченого у кримінальному провадженні, виведення на новий рівень стану дотримання конституційних прав громадян та лібералізація засобів забезпечення кримінального переслідування. Зокрема кількість осіб, до яких під час досудового розслідування застосовано такий запобіжний захід, як взяття під варту, впродовж першого кварталу цього року зменшилася на 57% (на 3,7 тисячі). Жодної людини не заарештовано у провадженнях слідчих податкової міліції.

Натомість зростає кількість тих, до кого застосовано більш гуманний вид запобіжного заходу, — домашній арешт. Більшає також число громадян, правомірність поведінки яких гарантується заставою чи особистою пору-

кою. Приміром, лише за 3 місяці слідчі всіх органів досудового розслідування подали майже 1300 клопотань про застосування альтернативних запобіжних заходів, зокрема 900 (більш ніж у 15 разів) — про домашній арешт, 250 (майже у 4 рази більше) — про заставу, 130 (майже у 5 разів більше) — про особисту поруку.

Спостерігається тенденція до поступового підвищення результативності досудового розслідування, зокрема й кримінальних правопорушень у сфері запобігання і протидії корупції. Якщо у листопаді-грудні 2012 року слідчі МВС прийняли понад 58 тисяч рішень про закінчення досудо-

вого розслідування та направлення справи до суду, то в січні цього — вже близько 70 тисяч, а в березні — майже 114 тисяч. Також активно впроваджується і практика укладення угод про визнання вини та примирення, що прискорює прийняття кінцевих процесуальних рішень, зменшує витрати на ведення процесу та забезпечує потерпілому праву на швидке і повне відшкодування заподіяної шкоди. Якщо в грудні 2012 року у провадженнях слідчих органів внутрішніх справ було укладено менше сотні таких угод, то за три місяці цього — понад 6 тисяч.

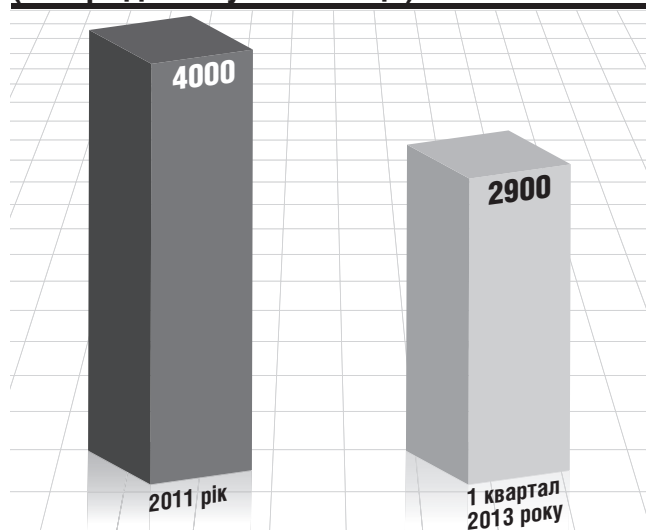
Зазначимо, що ці процедури спрямовані зокрема й на

виконання Україною вимог Ради ЄС про місце жертв злочинів у кримінальному судочинстві, згідно з яким кожна країна-учасниця повинна намагатися сприяти медіації в кримінальних справах.

Які складнощі застосування нового КПК? Я б назвав лише одну: значна кількість нових понять і термінів потребують активного практичного застосування. Втім, реформування кримінальної юстиції триває, і Генпрокуратура бере активну участь у розробці проекту закону «Про кримінальні проступки», який об'єднає частину норм з Адміністративного і з Кримінального кодексів. Розслідуватимуться такі правопорушення за спрощеною формою кримінального провадження. Зокрема, у всіх подібних випадках з моменту повідомлення особи про підозру буде можливим укладати угоди між потерпілим і підозрюваним про примирення та між прокурором і підозрюваним — про визнання вини, що дасть змогу значно скоротити час кримінального провадження, оскільки одразу після досягнення угоди справа невідкладно надсилається до суду для її затвердження.

Чи справджуються позитивні очікування від застосування нового КПК на практиці? Вважаємо, що так. Водночас ми розуміємо необхідність підвищення ефективності цієї діяльності, удосконалення чинного законодавства, подальшого реформування правоохоронної системи.

Кількість обшуків (в середньому на місяць)

Джерело: Центр політико-правових реформ

Головне слідче управління МВС України:

Кодекс вимагає ефективної взаємодії правоохоронців

Розглядаючи практичне застосування положень КПК України в правоохоронній діяльності, передовсім слід зазначити, що процес досудового розслідування зазнав істотних змін. Вони стосуються як загальних положень кримінального провадження, так і специфіки проведення конкретних процесуальних дій. Насамперед це скасування інституту порушення кримінальної справи. Тепер уся інформація протягом доби вноситься в Єдиний реєстр досудових розслідувань і за всіма зверненнями проводиться повноцінне розслідування. За три місяці цього року до ЄРДР вже внесено відомості про вчинення 405 тисяч кримінальних правопорушень, що становить майже 70% рішень, прийнятих слідчими торік. Безумовно, це вимагає більш якісної оперативності всіх служб органів внутрішніх справ. За цей період до суду спрямовано 52,5 тисячі обвинувальних актів, у 221,2 тисячі провадженнях прийнято рішень про закриття за відсутністю події чи складу кримінального правопорушення.

В умовах чинності нового КПК пріоритетним напрямом роботи органів внутрішніх справ стало наладження ефективної взаємодії служб та підрозділів під час виявлення, документування та розслідування кримінальних правопорушень. У зв'язку з цим в МВС розроблено відповідний алгоритм дій працівників міліції. Також здійснюється щодобовий контроль за реагуванням на вчинені найбільш резонансні тяжкі та особливо тяжкі злочини.

Результатом позитивної дії оновленого кримінального процесуального законодавства є зменшення більш ніж удвічі кількості осіб, щодо яких обрано запобіжний захід у вигляді утримання під вартою (за три місяці цього року — 3703, на відміну від 7429 за такий самий період 2012 року). Це тому, що активніше почали обирати альтернативні запобіжні заходи, зокрема домашній арешт (у 727 кримінальних провадженнях), особисту поруку — 207, заставу — 212, особисте зобов'язання — 6622.

Для підвищення ефективності кримінального провадження, насамперед щодо виявлення й розкриття злочинів, шення від моменту її надходження до правоохоронних органів до направлення кримінального провадження до суду. Для забезпечення єдиного застосування положень КПК під час досудового розслідування, зокрема оформлення процесуальних документів, розроблено відомокомментар до основних його положень. Підготовлено макети матеріалів кримінальних проваджень, приведено у відповідність відомості та міжвідомчі нормативно-правові акти, що регулюють діяльність органів внутрішніх справ. А у зв'язку з наданням повноважень слідчому на проведення негласних слідчих (розшукових) дій реорганізовано діяльність деяких структурних підрозділів, зокрема роботу режимно-секретних підрозділів слідчих управлінь ГУМВС, УМВС.

Аби забезпечити повноту, всебічність і неупередженість досудового розслідування у кожному ГУМВС, УМВС та на місяця, міністерством визначені спеціально уповноважені слідчі, які розслідуватимуть кримінальні правопорушення, вчинені неповнолітніми, у сфері господарської діяльності, а також пов'язаних з пожежами, стаж роботи яких на посаді слідчого не менше трьох років. Крім цього, торік на базі семи відомчих вишів проведено 97 науково-практичних конференцій, семінарів, «круглих столів», у яких взяли участь понад 3 тисячі учасників (курсанти, студенти, працівники практичних підрозділів, науково-педагогічний склад, представники прокуратури, суду та адвокатський корпус).

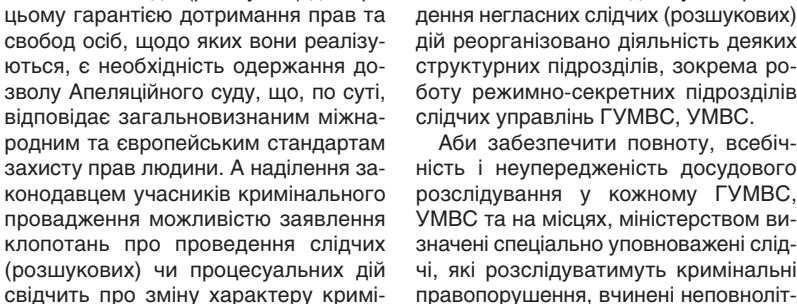
Зокрема щодо забезпечення прав учасників кримінального процесу, особливо на початку провадження, інші питання реалізації окремих норм та положень законодавства. До зазначених заходів долучалися також й представники проважних організацій.

Використання альтернативних запобіжних заходів у кримінальних провадженнях

Джерело: Головне слідче управління МВС України

Динаміка клопотань про взяття під варту та затримань (за місяць)

Джерело: Центр політико-правових реформ

законодавець надав право працівникам правоохоронних органів проводити негласні слідчі (розшукові) дії. При цьому гарантією дотримання прав та свобод осіб, щодо яких вони реалізуються, є необхідність одержання дозволу Апеляційного суду, що, по суті, відповідає загальноновизначим міжнародним та європейським стандартам захисту прав людини. А наділення цих правоохоронних органів повноваженнями щодо проведення слідчих (розшукових) чи процесуальних дій свідчить про зміну характеру кримі-

нального провадження зі змішаного на змагальний. У зв'язку з цим стороною захисту, наприклад, має змогу одержувати інформацію не тільки після завершення досудового розслідування, як це було передбачено КПК 1960 року, а в будь-який момент кримінального провадження за мотивованими клопотаннями. Позитивні показники в оперативнотриважній діяльності стали результатом вжиття дієвих заходів організаційного характеру ще до набрання чинності новим КПК. Варто наголосити, що спільно з Генпрокуратурою МВС розроблено бланки та зразки процесуальних документів, таблиці, в яких схематично розкривається процес руху заяви про кримінальне провадження.

Аби забезпечити повноту, всебічність і неупередженість досудового розслідування у кожному ГУМВС, УМВС та на місяця, міністерством визначені спеціально уповноважені слідчі, які розслідуватимуть кримінальні правопорушення, вчинені неповнолітніми, у сфері господарської діяльності, а також пов'язаних з пожежами, стаж роботи яких на посаді слідчого не менше трьох років. Крім цього, торік на базі семи відомчих вишів проведено 97 науково-практичних конференцій, семінарів, «круглих столів», у яких взяли участь понад 3 тисячі учасників (курсанти, студенти, працівники практичних підрозділів, науково-педагогічний склад, представники прокуратури, суду та адвокатський корпус).

Зокрема щодо забезпечення прав учасників кримінального процесу, особливо на початку провадження, інші питання реалізації окремих норм та положень законодавства. До зазначених заходів долучалися також й представники проважних організацій.

Вузьковідомчі інтереси не повинні домінувати над суспільними

Старший науковий співробітник Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України кандидат юридичних наук Микола СІРИЙ

— Введення в дію нового Кримінального процесуального кодексу привнесло істотні зміни в роботу вітчизняної системи кримінальної юстиції. Їхній багатоплановий характер виражає особливу увагу суспільства і фахового середовища до реалізації положень цього законодавчого акта. Основне завдання кримінального судочинства — швидко і повне розкриття злочинів, викриття винних та забезпечення упродовж розумного строку за справедливою і відкритою процедурою правильного застосування закону з тим, аби кожен, хто скоїв злочин, поніс справедливе покарання, і, навпаки, жоден невинний не був притягнутий до кримінальної відповідальності. В основі цього комплексного завдання два компоненти: захист суспільства та особи від проявів злочинності й захист особи, яка потрапляє у сферу кримінального переслідування. Перше покладається на плечі держави, її правоохоронних органів, а друге — обов'язок насамперед адвокатури.

То чи набула правоохоронна система за новим КПК більшої ефективності у боротьбі зі злочинами? У кінцевому вимірі відповідь на це запитання згодом дасть суспільство, але вже сьогодні можливо дещо оцінити. Так, новий порядок характерний тим, що відповідальність за розслідування злочинів здебільшого покладено на слідчого міліції, якого одночасно позбавили низки гарантій професійної незалежності та самостійності, повністю підпорядкували начальницькій слідчій підрозділу та прокуророві. Залежно від регіону слідчий одночасно веде до 300 і більше проваджень, перебуваючи під загрозою кримінальної відповідальності за невиконання вказівок прокурора. Якщо до цього додати дисбаланс в оперативнотриважній діяльності, то проблема ефективності постає доволі гостро.

А який вигляд має нова процедура з точки зору захисту? Складається враження, що в останні місяці в адвокатуру середовища зростає число скептиків щодо загальної оцінки дієвості нового КПК. Для функції захисту надзвичайно важливими є можливості ефективного припинення явно неза-

конного кримінального переслідування саме на досудових стадіях. На жаль, таких інструментів захист не отримав. Можливості оскаржити на цих стадіях незаконні дії слідчого та прокурора також доволі обмежені. Зокрема якщо Конституція у прямий спосіб зазначає, що кожний затриманий має право у будь-який час оскаржити в суді своє затримання (ч. 4 ст. 29), то в кодексі чіткої процедури судового перевірки законності затримання не передбачено. Можливості оскарження дій слідчого та прокурора також ускладнені «розмитістю» суб'єкта відповідальності за якісне та законне здійснення кримінального переслідування. За новим КПК така відповідальність належить нечітко розподілена між уповноваженою службовою особою, слідчим, керівником слідчого підрозділу, слідчим суддею та прокурором.

Істотною недоречністю слід назвати те, що під час запровадження нового КПК не було скасовано чинності старого. Одночасне функціонування двох процесуальних порядків у сфері кримінальної юстиції не прикрашає національної правової системи. Досить проблематичними залишаються процедури перегляду судових рішень. Брак належної касації ускладнює процес формування стабільної судової практики та забезпечення однакового застосування кримінального та процесуального закону. На рівні апеляцій скасовується і так невеликий відсоток виправдувальних вироків. Тисячі ув'язнених залишаються позбавленими можливості захистити та відновити свої права і свободи.

Відповідно до вимог нового КПК, який ввів активні механізми застосування застави та пов'язані з тим під вартою насамперед з фактом скоєння тяжкого насильничого злочину, за який передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк понад п'ять років, останнім часом зі слідчих ізоляторів було звільнено понад 10 тисяч осіб, яких там утримували до вироку суду. Загалом це добре, бо й справді взяття під варту на досудових стадіях має розглядатися як виключення, а не норма. Суд не повинен застосовувати його необгрунтовано широко. Аби гуманізувати та лібералізувати

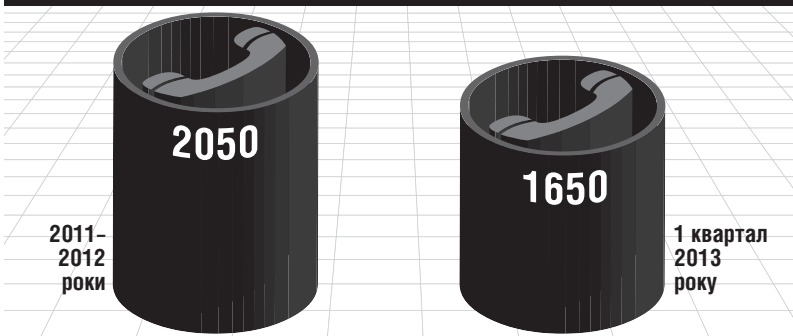
вирок суду. Загалом це добре, бо й справді взяття під варту на досудових стадіях має розглядатися як виключення, а не норма. Суд не повинен застосовувати його необгрунтовано широко. Аби гуманізувати та лібералізувати

вирок суду. Загалом це добре, бо й справді взяття під варту на досудових стадіях має розглядатися як виключення, а не норма. Суд не повинен застосовувати його необгрунтовано широко. Аби гуманізувати та лібералізувати

вирок суду. Загалом це добре, бо й справді взяття під варту на досудових стадіях має розглядатися як виключення, а не норма. Суд не повинен застосовувати його необгрунтовано широко. Аби гуманізувати та лібералізувати

цю сферу, вітчизняна юридична система активно працювала всі останні 10 років (після «малої» судової реформи), крок за кроком змінюючи як законодавство, так і слідчо-судову практику. Але і в цій справі важливо зберігати належний як національний, так і міжнародний баланс. Так, запровадження надмірно ліберального режиму може спровокувати необгрунтовані перекося. Зокрема, згідно з КПК Німеччини, взяття під варту можливе в разі, якщо покарання за злочин допускає позбавлення волі на строк понад один рік, а КПК Росії допускає застосування такого запобіжного заходу, якщо особі загрожує покарання понад два роки позбавлення волі.

Кількість дозволів на прослуховування (в середньому за місяць)

Джерело: Центр політико-правових реформ

Безперечно, кроком вперед є подальше вдосконалення механізмів судового контролю поряд з приватною сферою також сфери економічної, ділової та громадської активності. Саме слідчий суддя став відтепер повноважним суб'єктом щодо надання дозволів на обшук, вилучення, доступ до речей і документів у приміщенні юридичної особи. Принципово новими для вітчизняного кримінального процесу стали процедурні форми укладання угод між обвинуваченим та прокурором про визнання вини, а також між обвинуваченим і потерпілим про примирення. Нині таких угод укладається близько 2000 на місяць, але згодом ця кількість буде стрімко зростати, і необхідно не допустити перекося у формуванні цієї практики.

Важливо розуміти, що добрі новачки можуть і будуть застосовуватися на користь суспільства і особи, якщо суд буде незалежним, правоохоронна система деполітизована і децентралізована, судово експертиза дистанційована від виконавчої влади, а адвокатура — справді вільна, з чим нині в Україні серйозні проблеми. Шляхом ці-

люватизації приватної сфери, проведення обшуків, прослуховувань тощо. У найближчій перспективі цілком можна очікувати появу зловживань під час негласних обстежень житлових приміщень, негласних отримань зразків для порівняльного дослідження, під час фіксації інших оперативнотриважних негласних заходів. Серйозним негативним симптомом також є відсутність вільного відкритого обговорення проблем реалізації положень нового КПК в системі судів та правоохоронних органів. Брак гласності в цьому аспекті також сприяє відновленню дєвості обвинувального ухвалу.

На жаль, як свідчать соціологічні дослідження, з набранням чинності нового КПК довіра суспільства до судової та правоохоронної системи не зросла. Також немає перекося в свідченні і того, що в новий формат кримінальної юстиції повірив потенційний національний та іноземний інвестор. Для повноцінного переходу до якісної нової моделі кримінальної процедури, як і раніше, потрібні надзвичайні зусилля і правничої громади, і держави та всього суспільства.

Динаміка чисельності осіб, які тримаються у слідчих ізоляторах

За даними Державної пенітенціарної служби

люватизації приватної сфери, проведення обшуків, прослуховувань тощо. У найближчій перспективі цілком можна очікувати появу зловживань під час негласних обстежень житлових приміщень, негласних отримань зразків для порівняльного дослідження, під час фіксації інших оперативнотриважних негласних заходів. Серйозним негативним симптомом також є відсутність вільного відкритого обговорення проблем реалізації положень нового КПК в системі судів та правоохоронних органів. Брак гласності в цьому аспекті також сприяє відновленню дєвості обвинувального ухвалу.

На межі добра і зла

Експерт Центру політико-правових реформ, кандидат юридичних наук Олександр БАНЧУК

— Під час підготовки, ухвалення і в перші місяці чинності нового КПК очікуваним було його несприйняття слідчими і прокурорами, в яких забрали велику кількість повноважень, а також суддями, оскільки вони отримали більше навантаження. Але певною несподіванкою стали скептичні настрої представників адвокатської спільноти. Не зменшують їхнього незадоволення й оприлюднені факти позитивної практики застосування нового КПК. Як же основні проблеми нового КПК, проти яких виступають адвокати?

Вони переважно зводяться до двох речей: ліквідації стадії порушення кримінальної справи та зміни процедури повідомлення особи про підозру. Справді, прийняття слідчим постанови про порушення кримінальної справи раніше могло оскаржуватися до суду і було гарантією захисту прав людини від необгрунтованого кримінального переслідування. Новий КПК скасував цю процедуру і передбачив автоматичний початок розслідування з моменту подання заяви про злочин. Якщо раніше слідчий після порушення справи міг обмежувати більшість прав особи протягом тривалих строків, то в новому кодексі закладено механізм, згідно з яким будь-яке обмеження прав людини, особистих чи майнових, повинно відбуватися лише на підставі санкції суду. Критики цих змін навіть не зупиняють аргументи, що такого механізму не існує в цивільній Європі.

У новій структурі кримінального процесу важливе значення отримує момент повідомлення особи про підозру. З цього починається відлік строків розслідування: вони значно скоротилися. Також фактично і юридично з'являється сторона захисту, яка може збирати виправдувальні докази. Але слідчі на практиці часто розпочинають провадження, збирають необхідні відомості, а повідомляють про підозру лише на самому завершеному провадженні — перед направленням справи до суду. В цьому чимало адвокатів вбачають порушення своїх прав, оскільки мають набагато менше часу для формування своєї позиції в справі.

Але згідно з КПК 1960 року ми мали іншу крайність: спочатку затримували особу чи іншим чином обмежували її права, а вже потім місяцями, а часто й роками некавално розслідували справу. Тому Європейський суд з прав людини в низці справ проти України констатував порушення, оскільки справи розслідувалися протягом шести, восьми чи навіть років. Авторів нового КПК прагнули уникнути таких ситуацій і зробили головним у кримінальному процесі не досудове слідство, а судовий розгляд, де повною мірою можуть реалізовуватися змагальність і рівність сторін.

Наведемо перелік тих нововведень КПК, які, на наш погляд, дають підстави говорити про реальність, а не декларативність захисту прав людини в новому кримінальному процесі. Переконані, позиція сторони захисту зміцнилася завдяки наданню їй нових процесуальних прав, яких раніше вона не мала, позбавлення сторони обвинувачення значних повноважень і запровадження інших новацій.

Новими можливостями захисту стали:

- 1) обов'язкова участь захисника при кожному затриманні особи;
- 2) самостійне залучення вибраного особою захисника;
- 3) отримання безоплатної правової допомоги у випадках, визначених законом;
- 4) конфіденційне спілкування з обраним захисником без обмеження кількості й тривалості таких побачень;
- 5) вимога бути звільненим протягом 24 годин із моменту фактичного затримання, якщо не повідомлено про підозру;
- 6) припис бути звільненим протягом 36 годин у випадку затримання на підставі попередньої санкції суду або 60 годин із моменту фактичного затримання, якщо не доставлено до слідчого судді. Раніше цей строк становив 72 години;
- 7) подання клопотання до слідчого судді про доставлення затриманого для вирішення питання про підстави позбавлення свободи;
- 8) подання клопотання про відвід учасників провадження до слідчого судді, суду;
- 9) подання обов'язкового для виконання клопотання про технічну фіксацію процесуальної дії;
- 10) отримання відшкодування процесуальних витрат, пов'язаних із прибуттям до місця досудового розслідування або судового провадження;
- 11) зменшення розміру, звільнення від оплати, відстрочення чи розстрочення процесуальних витрат;
- 12) подання клопотання про судовий виклик певної особи;
- 13) подання клопотання до суду про тимчасовий доступ до речей чи документів;
- 14) подання клопотання до слідчого судді про допит свідка, потерпілого під час досудового провадження;
- 15) допит потерпілого, свідка з боку обвинувачення під час досудового провадження;
- 16) подання клопотання до суду про залучення експерта за рахунок держбюджету;
- 17) вимога бути повідомленим про проведення негласної слідчої дії — прослуховування, стеження тощо;
- 18) отримання до початку судових засідань копії документів і матеріалів, якими обгрунтовується клопотання сторони обвинувачення про застосування заходів забезпечення провадження чи запобіжних заходів;
- 19) ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення;
- 20) копіювання матеріалів досудового розслідування;
- 21) укладення угод про примирення, визнання винуватості.

Отже, маємо ситуацію, коли представники адвокатури оминають півотно позитивних новел і лише кілька негативів виставляють на публічну дискусію. Причиною цього, на наш погляд, є руйнування завдяки новому КПК установленої, звичайної системи, яка суттєво не змінилася протягом останнього півстоліття. З іншого боку, особливості людської психології є сприйняття добрих справ, навіть великої їх кількості як даності, що швидко забувається. Але навіть незначні проблеми, сприйняті як зло, довго тримаються в пам'яті.

У цьому випадку хочеться, щоб адвокатура зрозуміла, що вона від нового КПК отримала найбільше можливостей з-поміж усіх інших суб'єктів кримінальної юстиції.

- 16) подання клопотання до суду про залучення експерта за рахунок держбюджету;
- 17) вимога бути повідомленим про проведення негласної слідчої дії — прослуховування, стеження тощо;
- 18) отримання до початку судових засідань копії документів і матеріалів, якими обгрунтовується клопотання сторони обвинувачення про застосування заходів забезпечення провадження чи запобіжних заходів;
- 19) ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення;
- 20) копіювання матеріалів досудового розслідування;
- 21) укладення угод про примирення, визнання винуватості.

Обвинувачення позбавлене тактичних можливостей/повноважень:

- 1) призначати захисників для підозрюваних;
- 2) давати дозвіл на зустріч захисника зі своїм клієнтом;
- 3) здійснювати відвід учасників провадження;
- 4) приймати рішення про привід осіб;
- 5) відсторонити обвинуваченого від посади;
- 6) арештовувати майно;
- 7) застосовувати запобіжні заходи у вигляді підписки про невиїзд і особисті поруки;
- 8) приймати рішення про вилучення;
- 9) приймати рішення про заборону особи виїжджати за межі України до завершення досудового слідства;
- 10) вирішувати питання про відновлення справ за нововиявленими обставинами.

Іншими новачками, які йдуть на користь захисту, є:

- 1) надання особі статусу підозрюваного незалежно від позиції сторони обвинувачення з моменту фактичного її затримання. І саме із цього моменту починаються доволі короткі строки розслідування — а захист може активно розпочинати свою роботу;
- 2) визнання моментом затримання його фактичне здійснення, а не час складення протоколу про цю дію;
- 3) пріоритет затримання особи на підставі попередньої санкції суду. Без судового рішення може затримуватися лише особа, яку спімали «на гарячому», на місці вчинення злочину;
- 4) введення в органи розслідування посади відповідальної за перебування затриманих осіб. Метою цього є гарантування безпеки й недоторканності затриманих;
- 5) відмова від доказів у вигляді якісних з повинною, оскільки вони провокували застосування незаконних методів слідства, у тому числі катування;
- 6) визнання недопустимими доказами показання особи як свідка, надавши використані для її обвинувачення. За старим КПК найпоширенішою маніпуляцією з боку слідчих був допит осіб як свідків і подальше використання їхніх показань як знайдені для обвинувачення й засудження цих осіб. Цим порушувалося право осіб на мовчання;
- 7) визнання доказами лише реальних свідчень особи в суді, а не протоколи допиту, складені в кабінеті слідчого. Це також є реальним запобіжником від зловживань слідства;
- 8) обов'язкова вказівка розміру застави в рішенні про взяття під варту підозрюваного. Це зменшило кількість заарештованих осіб;
- 9) зменшення строків тримання під вартою з 18 до 6 місяців — у справах про нетяжкі й середньої тяжкості злочини, і до 12 місяців — у справах про тяжкі й особливо тяжкі злочини;
- 10) обмеження строків розслідування 6 місяцями — у справах про нетяжкі й середньої тяжкості злочини, і 12 місяцями — у справах про тяжкі й особливо тяжкі злочини;
- 11) заборона проведення слідчих дій у нічний час, з 22 до 6 годин;
- 12) регламентування правил допиту: перерва через кожні 2-і години, а разом не більше 8 годин на день;
- 13) проведення обшуку, огляду в офісі юридичної особи лише на підставі санкції суду;
- 14) проведення п'яти нових видів негласних дій лише на підставі санкції суду: аудіо-, відеоконтролю особи; аудіо-, відеоконтролю місця; обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи; установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу — мобільного телефону; спостереження за особою, місцем, річкою;
- 15) відмова від інституту повернення справ на додаткове досудове слідство. Це було виходом для судів, які не отримували достатніх доказів для засудження особи і не наважувалися їх виправдовувати. Зараз суд має дві можливості — виправдовувати чи засуджувати;
- 16) стягнення за обвинуваченого при ухваленні обвинувального вироку лише витрат на залучення експерта — а не всіх судових витрат, як було раніше.

Отже, маємо ситуацію, коли представники адвокатури оминають півотно позитивних новел і лише кілька негативів виставляють на публічну дискусію. Причиною цього, на наш погляд, є руйнування завдяки новому КПК установленої, звичайної системи, яка суттєво не змінилася протягом останнього півстоліття. З іншого боку, особливості людської психології є сприйняття добрих справ, навіть великої їх кількості як даності, що швидко забувається. Але навіть незначні проблеми, сприйняті як зло, довго тримаються в пам'яті.

У цьому випадку хочеться, щоб адвокатура зрозуміла, що вона від нового КПК отримала найбільше можливостей з-поміж усіх інших суб'єктів кримінальної юстиції.

З ПЕРШИХ ВУСТ

«За новим КПК суд набуває ключового значення»

Прокурор міста Кіровограда
Дмитро ТИТОР

Про найбільш прогресивні, а, можливо, і спірні аспекти північної практики застосування нового КПК ми розмовляємо з прокурором міста Кіровограда Дмитром Титором. Вибір нашого співрозмовника був не випадковим — не так давно кіровоградська прокуратура, перевіряючи роботу слідчого відділу міської міліції, виявила факти, коли слідчі, цитую повідомлення прес-служби: «...грубо порушують вимоги кримінального процесуального законодавства щодо додержання розумних строків при проведенні процесуальних дій та прийнятті процесуальних рішень під час кримінальних проваджень».

УК Дмитре Павловичу, одна з процедур, що зазнала істотних змін, — досудове розслідування. При цьому однією з ключових фігур у кримінальному провадженні став слідчий суддя...

— За новим КПК суд узагалі набув першорядного значення, і цілком справедливо, що слідчий суддя став однією з ключових фігур у кримінальному процесі. Особливо на стадії досудового розслідування. Адже тепер більшість питань вирішується не прокурором або слідчим, а саме слідчим суддею за участю сторін обвинувачення та захисту, в тому числі й проведення слідчих дій, пов'язаних з обмеженням прав і свобод громадян. Раніше слідчий виносив постанови про проведення тих же обшуків, виїмок, накладення арешту та інше, і ці дії не передбачали процедури оскарження та захисту від зловживань. Після набрання кодексом чинності подібні питання вирішуються в судовому засіданні — за присутності всіх сторін. Особи, відносно яких проводяться ці дії, отримали право оскаржити їх. Для простого громадянина головний плюс — це відкритість, публічність та прозорість процедури.

УК Як би ви прокоментували широке застосування такої процедури, як угода про визнання вини? Дехто стверджує, що вона приховує в собі певні правові ризики...

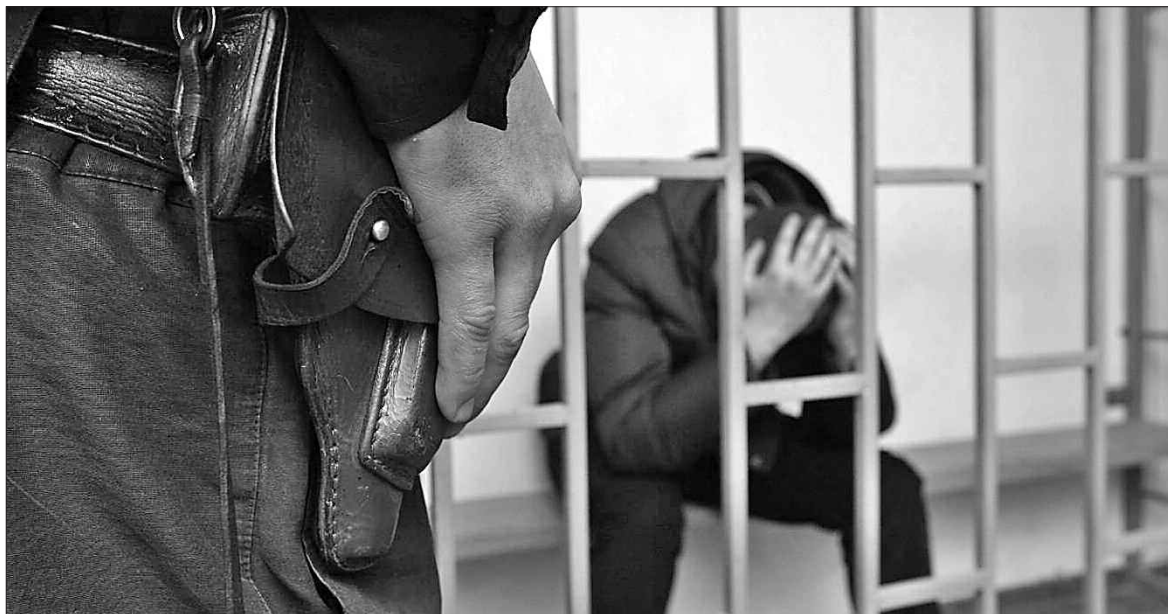
— Так звана угода між прокурором і підозрюваним (обвинуваченим) існує практично в усіх європейських країнах. Найчастіше таким чином правоохоронці намагаються отримати корисну для слідства інформацію. Підозрюваний визнає свою провину, при цьому йому призначають менш суворе покарання. Але угода про визнання винуватості прямо заборонена, коли мова йде про злочини, в яких є потерпілі. Угода затверджується судом. При цьому суд зобов'язаний перевірити, чи не укладено її під впливом якихось зовнішніх чинників. «Суд зобов'язаний переконаватися, що угода сторонами підписується добровільно, тобто не є наслідком застосування насильства, примусу, погроз або наслідком обіцянок

чи дій, будь-яких інших обставин, ніж ті, які передбачені в угоді», — прямо зазначає Кодекс.

Крім того, згідно з положеннями нового КПК, суддя при постановленні вироку не може посилається на показання учасників процесу, даних не під час судового розгляду, що фактично унеможливує застосування недозволених методів слідства до підозрю-

ваного роками під вартою осіб, які обвинувачуються у вчиненні злочинів, але через недостатню кількість доказової бази чи порушення конституційних прав підозрюваного, обвинуваченого на першочерговому етапі розслідування суд був позбавлений можливості винести остаточне рішення у справі, тому вимушений був по кілька разів направляти її на додаткове розслідування. Відміна стадії додаткового розслідування, передбачена Кримінальним процесуальним кодексом, повинна стимулювати слідчих працювати ефективніше, а суддів — почати ухвалювати виправдувальні вироки.

УК Тепер слідчі повинні будуть починати розслідування відразу після внесення інформації про скоєння злочину до ЄРДР без попередньої перевірки. Нині

Розслідування злочинів за новим КПК здійснюється слідчим суддею відкрито і за участі захисту і звинувачення на рівних

ваного, оскільки визнавальні показання на досудовому розслідуванні не будуть мати жодного доказового рішення, якщо особа не відтворить такі показання в ході судового розгляду кримінального провадження. Щодо угоди про примирення, то це також набагато спрощує кримінальний процес, оскільки потерпілий і підозрюваний можуть самостійно дійти згоди щодо необхідності укладання такої згоди та визначити умови, за яких це буде можливо зробити.

УК Кажуть, що певна частина прокурорів і слідчих відміну стадії порушення кримінальної справи сприйняли, м'яко кажучи, негативно...

— Насправді введення Єдиного реєстру досудових розслідувань істотно полегшило життя тим же слідчим, спростивши процедуру. Для звичайного громадянина ж плюс у тому, що відтепер міліція більше не зможе відмовити в реєстрації його звернення за надуманими причинами (як це часто траплялося раніше) або приховувати злочин шляхом його укривття від обліку. Адже загальновідомо, що в ОВС дуже не любили погано розкритих злочинів, які псували їм статистику (наприклад, квартирні крадіжки), і використовували усілякі прийоми для того, щоб не реєструвати ці заяви та повідомлення.

Скасування інституту додаткового розслідування дає можливість уникнути розповсюдження такого негативного явища, як пе-

спостерігається стійка тенденція до збільшення заяв та повідомлень про кримінальні правопорушення, за якими розпочато досудове розслідування. Звичайно, більшість кримінальних проваджень у подальшому закривається, але після усіх необхідних слідчих та процесуальних дій. Чи не з'явиться таким чином можливість у винних уникнути покарання? Адаже роботи в слідчих більшає, від чого її якість навряд чи поліпшиться?

— Ні, вважаю, що збільшення кількості виправдувальних вироків позитивно вплине на правосвідомість слідчих, прокурорів, суддів, а також звичайних громадян. Це не тільки наблизить нас до провідних європейських країн, де кількість таких вироків коливається в межах 20–30% від загальної їх кількості, а й істотно підвищить відповідальність прокурорів, слідчих при вирішенні питання щодо притягнення особи до кримінальної відповідальності. Поступово підвищиться і якість слідства, враховуючи, що відтепер основне рішення при визначенні винуватості особи покладається на суд, оскільки саме під час судового розгляду кримінального провадження сторони кримінального процесу шляхом реалізації принципу змагальності повинні переконати суд у правильності та обґрунтованості своїх правових позицій. А вже наслідком такого змагання і повинне стати судові рішення, що буде ґрунтуватися виключно на

ДОСЬЄ «УК»

Дмитро ТИТОР. Народився 1979 року в Києві. Освіта юридична вища — в 2001 р. закінчив Київський національний університет ім. Т. Шевченка. З січня 2002 р. — слідчий Бориспільської міжрайонної прокуратури Київської обл., з травня 2003 по листопад 2012 — старший слідчий цієї ж прокуратури, прокурор відділу нагляду за розслідуванням кримінальних справ прокуратури Київської обл., старший слідчий прокуратури Дніпровського району м. Києва, заступник районного прокурора, старший слідчий прокуратури Подільського району столиці, прокурор Головного управління нагляду за додержанням законів на транспорті та підприємствах оборонної промисловості ГПУ, прокурор Зарічного району м. Суми, начальник відділу захисту конституційних прав і свобод громадян та інтересів держави прокуратури Сумської обл.

З листопада 2012 р. — прокурор м. Кіровограда. Радник юстиції.

результатах об'єктивного розгляду провадження в суді.

УК Мабуть, один з головних позитивів нового кодексу в плані захисту прав і свобод людини — спроба стимулювати слідчих використовувати в першу чергу запобіжні заходи, не пов'язані з позбавленням волі. Раніше лю-

безпечити виконання підозрюваним відповідних зобов'язань і запобігти ризикам, передбачених новим КПК та вказаних прокурором або слідчим у клопотанні. Тільки ця схема дій дає право слідчому судді застосовувати як запобіжний захід тримання під вартою. Нині слідчі набагато активніше стали застосовувати такі запобіжні заходи, як домашній арешт і застава.

УК Як один із тих, хто контролює втілення та дієвість нового КПК, ви фіксуєте всі його переваги та недоліки. Чи задоволені результатом?

— Так, вважаю прийняття та введення в дію цього, без перебільшення, революційного нормативно-правового акта істотно змінює підхід до організації досудового розслідування кримінальних правопорушень, їх розкриття, збільшує відповідальність прокурорів, насамперед при здійсненні нагляду у формі процесуального керівництва. Також новим КПК значно розширено повноваження сторони захисту, яка тепер має більше можливостей для їх реалізації. Проте слід зазначити, що представники адвокатури ще не в повній мірі використовують надані їм новим законом повноваження. Це можна пояснити тим, що адвокати ще не звикли до цих змін і не мають відповідної практики. Але з часом ця проблема, на мою думку, буде вирішена. Зрештою, можу сказати, що я задоволений тим, як втілюються в життя положення нового КПК. Ще існують певні труднощі, але вони не мають системного та сталого характеру і є епізодичними та поодинокими.

дина після порушення стосовно неї справи в більшості випадків опинялася в СІЗО...

— У новому КПК гуманніший підхід. Кодекс декларує, що підозрюваного не можна брати під варту без певних дій з боку обвинувачення. Приміром, прокурор зобов'язаний довести, що жоден інший запобіжний захід не може

ТОЧКА ЗОРУ

Вчитися, вчитися і ще раз вчитися...

Керуючий партнер юридичної фірми
«Ілляшев та Партнери»
Михайло ІЛЛЯШЕВ

— Завдяки впровадженню нового Кримінального процесуального кодексу на сьогодні вже намітилися певні тенденції: у процесі досудового розслідування помітно зросла роль прокурорів, суддів і адвокатів. Але всі ці зміни не приведуть до серйозних зрушень у системі кримінального судочинства, доки судді стоятимуть на боці сторони обвинувачення, доки ustalений світогляд багатьох служителів Феміди про те, що, мовляв, прокурор і суддя — це одна сторона, а захисник — інша, не зміниться. Зайвий раз це засвідчує поки що дуже малий відсоток виправдувальних вироків. Прокуратура пояснює це високою якістю своєї роботи, внаслідок чого до суду не доходять справи, які не мають 100-відсоткової перспективи у притягненні винних до відповідальності. Вважаю, в суді має надходити більше справ, щоб судді звикли до винесення виправдувальних вироків.

З іншого боку, для успішного застосування нового законодавства передусім потрібно змусити всіх учасників процесу — і правоохоронців, і прокурорів, і суддів, і адвокатів — вивчити як слід усі його положення. І не лише вивчити, а й скласти іспит, щоб підтвердити свою кваліфікацію. Адже саме через незнання нового законодавства, невміння застосовувати його на практиці ми стикаємося з певними його порушеннями.